

El concepte *nació* en els dietaris del Consell de Cent barceloní i la Diputació del General catalana en temps de canvi dinàstic i guerra successòria (1700-1714)¹

Cristian Palomo Reina

Universitat Jaume I (Castelló)

cpalomo@uji.es

<https://orcid.org/0000-0002-3593-2903>

Rebut: agost de 2019.
Acceptat: novembre de 2019.

Resum

En aquest article realitzarem una anàlisi quantitativa i semàntica del concepte *nació* en les seves formes terminològiques singulars i plurals pròpies dels idiomes català, castellà i llatí, contingudes en dietaris institucionals del Consell de Cent de Barcelona i de la Diputació del General de Catalunya. El període analitzat serà el del conflicte dinàstic pel tron de la Monarquia Hispànica que es va produir a principis del segle XVIII entre les cases d'Àustria i de Borbó, i els seus respectius aliats. Prestarem especial atenció a aquelles acepcions del concepte que puguin tenir connotacions polítiques, tant pel paper exercit pel factor polític en la construcció de les identitats col·lectives de tipus patriòtic durant l'Antic Règim com per la qüestió historiogràfica concreta sobre si *nació* posseïa, o no, significació política en els temps anteriors a les revolucions liberals. Finalment, es farà un balanç per observar les tendències del terme *nació* en la predita font documental.

Paraules clau: nació; Barcelona; Catalunya; Guerra de Successió espanyola; història conceptual; Consell de Cent; Diputació

Resumen. *El concepto nación en los dietarios del Consejo de Ciento barcelonés y la Diputación del General catalana en tiempos de cambio dinástico y guerra sucesoria (1700-1714)*

En este artículo realizaremos un análisis cuantitativo y semántico del concepto *nación* en sus formas terminológicas singulares y plurales propias de los idiomas catalán, castellano y latín, contenidas en los dietarios institucionales del Consejo de Ciento de Barcelona y de la Diputación del General de Cataluña. El periodo analizado será el del conflicto dinástico por el trono de la Monarquía Hispánica que se produjo a principios del siglo XVIII entre las casas de Austria y de Borbón, y sus respectivos aliados. Prestaremos especial atención a aquellas acepciones del

1. Aquest article s'ha realitzat a partir de la nostra tesi doctoral *Identitat i vocabulari polític a Catalunya durant la Guerra de Successió*. Palomo (2018b). Dirigida pels doctors Ignasi Fernández Terricabras i Antoni Simon i Tarrés, fou defensada a la Universitat Autònoma de Barcelona el 29 de novembre de 2018. Entre març de 2015 i febrer de 2018, vàrem gaudir d'un ajut predoctoral FI-DGR de l'Agència de Gestió d'Ajuts Universitaris i de Recerca per dur-la a terme. Per a altres publicacions derivades de la tesi, vegeu: Palomo (2018a), (2019a) i (2019b).

concepto que puedan tener connotaciones políticas, tanto por el papel jugado por el factor político en la construcción de las identidades colectivas de tipo patriótico durante el Antiguo Régimen como por la cuestión historiográfica concreta acerca de si *nación* poseía, o no, significación política en los tiempos anteriores a las revoluciones liberales. Finalmente, se hará un balance para observar las tendencias del término *nación* en dicha fuente documental.

Palabras clave: nación; Barcelona; Cataluña; Guerra de Sucesión española; historia conceptual; Consejo de Ciento; Diputación

Abstract. *The concept 'nation' in the diaries of the Consell de Cent of Barcelona and Catalan Deputation in times of dynastic change and succession war (1700-1714)*

In this article, we will carry out a quantitative and semantic analysis of the concept *nation* in its singular and plural terminological forms of the Catalan, Spanish and Latin languages, contained in the institutional diaries of the *Consell de Cent* ('the Council of One Hundred') of Barcelona and Deputation of the General of Catalonia. The period analysed will be that of the dynastic conflict over the throne of the Spanish Monarchy, which happened at the beginning of the eighteenth century between the Houses of Austria and Bourbon, and their respective allies. We will pay special attention to those definitions of the concept that may have political connotations, both because of the role played by the political factor in the construction of patriotic collective identities during the *Ancien Régime*, and because of the specific historiographical question about whether *nation* it had, or not, political significance in the times before the liberal revolutions. Finally, a balance will be made to observe the *nation* tendencies in the predicted documentary source.

Keywords: nation; Barcelona; Catalonia; War of the Spanish Succession; conceptual history; Council of One Hundred; Deputation

Sumari

Introducció	La nació catalanoaragonesa
El concepte <i>nació</i> a la Catalunya dels segles XVI i XVII	La nació espanyola
<i>Nació</i> als dietaris del Consell de Cent i de la Diputació (1700-1714)	Conclusions i tendències del concepte
La nació catalana	Referències bibliogràfiques

Introducció

Arran de la gran mutabilitat del llenguatge i la semàntica, el coneixement del vocabulari històric resulta cabdal per a l'avenç científic de la història del pensament i de les identitats col·lectives.

En el cas de la identitat col·lectiva dels habitants del principat de Catalunya d'època altmoderna, comptem amb múltiples estudis recents realitzats per autors com Antoni Simon (2005, 2016a i 2016b); Òscar Jané (2006, 2014, 2015), el

mateix Jané juntament amb Patrice Poujade (2015); Xavier Torres (2008); Ignasi Fernández Terricabras (2015) i Cristian Palomo (2015 i 2018b).

Tanmateix, el conreu de la història conceptual no ha estat fins fa ben poc quelcom que inquietés els historiadors que tracten sobre la història de la Catalunya de l'esmentat període, tot i que, evidentment, hi ha honroses excepcions d'investigadors que han treballat la semàntica d'alguns conceptes geopolítics: hi ha un parell d'articles d'Aquilino Iglesia (1983) i de Maria Grau (1987), respectivament, una comunicació d'Elisabet Mercadé (2007) i un treball monogràfic ja esmentat de Torres (2008), sens dubte la millor obra sobre anàlisi d'història conceptual per a la Catalunya dels temps preliberals, així com també una comunicació nostra (Palomo, 2018a), en què s'analitzà i comparà l'ús dels conceptes *pàtria*, *nació*, *terra* i *província* en el dietari del govern de Barcelona, tot i que en una cronologia més reduïda que la que abraça aquest article. Recentment, també s'ha publicat un article nostre on s'estudien les denominacions històriques de la Corona d'Aragó (Palomo, 2019a) i un altre en què s'analitzen i es comparen els conceptes 'Espanya' i 'Catalunya' en els dietaris institucionals de Barcelona i del General de Catalunya a inicis del segle XVIII (Palomo, 2019b).

Per contribuir a pal·liar aquest buit historiogràfic, en aquest article tractarem sobre l'ús de *nació* —un concepte propi del vocabulari històric relacionat amb les identitats col·lectives, parant una marcada atenció a possibles accepcions relacionades amb l'àmbit de la política— en el marc geogràfic del Principat de Catalunya i la seva capital, durant el temps de canvi dinàstic austroborbònic i la consegüent guerra pel tron de la Monarquia d'Espanya (1700-1714).

Dit això, per dur a terme el nostre objectiu, primerament, confeïrem una breu síntesi, a partir de la bibliografia especialitzada, dels significats històrics que posseïa el terme *nació* a la Catalunya d'inicis del segle XVIII i, segonament, realitzarem una anàlisi quantitativa i semàntica del concepte en les seves formes terminològiques singulars i plurals de les llengües pròpies de catalans i castellans, així com en la llengua llatina, que són, per molt, les més emprades en la documentació triada. A continuació, finalitzarem el text amb una conclusió sobre les tendències del concepte en les fonts documentals escollides.

D'una banda, els dietaris del Consell de Cent de la ciutat de Barcelona —institució protagonista en la història política d'aquesta capital, així com del Principat— o *Manual de Novells Ardis vulgarment anomenat Dietari del Antich Consell Barceloní* (a partir d'ara MNA): una sèrie documental redactada pels successius escriptors racionals del consistori barceloní entre 1390 i 1714, i continuada per l'Ajuntament de Barcelona fins a l'any 1839. En aquest dietari, s'anotaven diàriament les notícies de caràcter polític, administratiu, econòmic, militar i simbòlic que eren considerades rellevants i, així mateix, es cosien les missives destacades emeses i rebudes pel govern de Barcelona.

Per confeccionar aquest estudi, ens hem servit de l'edició en vint-i-vuit volums realitzada per l'ajuntament de la ciutat entre 1892 i 1975, la qual recull la cronologia que va de l'any 1390 al 1714. Particularment, hem utilitzat els volums des del XXIII al XXVIII, corresponents al període 1698-1714, la transcripció

dels quals va ser dirigida i prologada per l'historiador Pere Voltes Bou i duta a terme per Josep Puig Muntada i Enric Gubern Hernández.

L'escrivà racional d'aquesta etapa fou Lluís Cases, notari públic del col·legi de Barcelona, que va jurar el càrrec el dia 30 d'agost de 1698, en substitució del difunt notari Joan Guiu (MNA: XXIII, 43 i 45).

D'altra banda, ens servim dels dietaris de la Diputació del General de Catalunya, institució no menys protagonista en la història política del país.² Una sèrie documental redactada pels successius escrivans racionals de la Diputació del Principat entre els mesos d'octubre de 1411 i gener de 1710, moment a partir del qual ja no es disposa de la versió final, únicament n'existeixen els esborranys del dietari que serviren de base per a la redacció final, els quals arriben fins al dia 10 de desembre de 1713. De la mateixa manera que en els dietaris institucionals de Barcelona, en aquesta documentació també s'anotaven diàriament les notícies més importants i es cosien missives de tipus polític, econòmic, administratiu i militar, relacionades ja no solament amb la ciutat de Barcelona, sinó també amb tot allò que afectava Catalunya.

Igualment, per a aquest estudi hem utilitzat la versió editada dirigida per Josep Maria Sans i Travé (1994-2007) amb el títol *Dietaris de la Generalitat de Catalunya* (d'ara endavant: DGC). Principalment, hem emprat els volums IX i X corresponents al període 1689-1713, la transcripció dels quals ha anat a càrrec de Ramon Sarobe, Cristina Borau, Xavier Cazeneuve, Silvia Jurado, Vicenç Ruiz i Joan Soler, i només hem hagut d'anar a consultar la documentació original (dietari o esborranys) a l'Arxiu de la Corona d'Aragó ocasionalment, quan ens sorgia algun dubte sobre la idoneïtat de la transcripció, amb la qual, tot s'ha de dir, en general no hem tingut gairebé mai cap problema.

En els catorze anys que comprenen els darrers mesos de vida del rei Carles II d'Àustria, el període de govern borbònic i el regnat de Carles III d'Àustria, van intervenir en la redacció del dietari tres escrivans diferents: Ramon de Codina i Farreres, Jeroni de Roquer i Codina i Aleix Fornaguera (Albareda, 2007: p. 33), amb un predomini del primer, segons hem copsat a partir de la lectura dels dietaris.

Ambdues fonts, a més dels valuósissims dietaris, contenen una abundant correspondència, fruit de la comunicació que els consistoris de la Diputació i de Barcelona mantenien amb la resta d'institucions i autoritats de Catalunya, inclosa la Corona, i, en general, amb altres de les Monarquies Hispànica i estrangeres, destacadament, en el període que analitzem, les de l'aliança austriacista.

Pensem que a partir d'aquesta documentació —i tenint en compte la limitació de ser únicament dues fonts— podrem aproximar-nos a l'ús que li donaven a *nació* tant l'elit dirigent catalana³ com la del conjunt hispànic i, en certa manera, europeu.

El model metodològic per treballar un concepte polisèmic com el que és objecte de la nostra anàlisi és el mateix que hem utilitzat en la nostra tesi doctoral

2. Sobre la Diputació del General per al període d'inicis del segle XVIII, vegeu Albareda (2007).

3. Per a una síntesi sobre la classe dirigent barcelonina i catalana del període, vegeu Amelang (1986) i Simon (2011).

(2018b)⁴ i s'inspira, d'una banda, en el de reconeguts experts internacionals en la matèria com ho són, tant els investigadors de l'Escola de Cambridge⁵ com Reinhard Koselleck (2004) i (2012), Francesco Benigno (2013) o Javier Fernández Sebastián, qui en temps recents ha dirigit diverses obres (2009-2014 i 2012-2017), així com n'ha escrit alguna conjuntament amb Cecilia Suárez (2015).

I, d'altra banda, també s'ha vist influït en bona mesura per la metodologia seguida pels pioners estudis de Mercadé (2007) i Torres (2008), centrats en l'examen de conceptes polítics a la Catalunya del segle XVII i inicis del XVIII.

Dit això, i abans de començar l'anàlisi, cal fer una sèrie de constatacions:

En primer lloc, per conèixer la pluralitat de significats que el concepte *nació* posseïa durant els anys estudiats, hem de remuntar-nos diversos segles enrere, ja que, tal com va indicar el cèlebre historiador alemany Koselleck (2004), en el temps transcorregut entre l'alta edat mitjana i l'època de les Llums, el més habitual era que les paraules dels llenguatges polític, social i jurídic acumulessin, al llarg dels anys, un gran nombre de significats.

En segon lloc, ha de deixar-se constància que parar esment a les connotacions polítiques del concepte no és una cosa fútil. Les recerques que han tractat les identitats col·lectives a l'Europa occidental durant l'Antic Règim han constatat que, entre la multiplicitat de fonts que les generaven (la família, l'estatus politicojurídic, l'ofici, la fe i l'Església, la vila o ciutat, el senyor laic o eclesiàstic, el regne o la república, el príncep i el seu conglomerat dinàstic, i les administracions principesques i regnícoles...), el pes del factor polític és molt poderós. Com sosté Antoni Simon (1999), el reforç dels vincles entre el món cultural i el poder polític és un dels trets característics de l'època moderna —i baixmedieval, afegim, al nostre parer. Les relacions de força, domini o integració entre centre i perifèria, entre governs centrals i poders locals i regionals, no solament es donaven en el terreny polític, institucional o fiscal, sinó també en els camps cultural i ideològic, ja que tots els poders polítics creen símbols i referents culturals. Per part seva, Xavier Gil Pujol, reflexionant sobre l'evolució de la historiografia sobre la història política, concep «la política como cultura», una concepció aplicable tant a l'edat contemporània com als temps anteriors a les revolucions liberals (Gil, 2010: 397-421).

Des d'un altre angle, hem de tenir en compte el posicionament historiogràfic de molts autors experts en els segles XIX-XXI, que sosté la identificació exclusiva de les identitats dels períodes precontemporanis amb allò ètnic o cultural,⁶ així com el d'una part de la historiografia que no considera que el concepte *nació* pugui tenir accepcions relacionades amb l'àmbit de la política.

4. Per a una explicació més extensa sobre aquesta metodologia: Palomo (2018b: 53-61).
5. Sobre el col·lectiu d'autors coneguts com a «Escola de Cambridge» i la seva metodologia, vegeu Rabasa (2011).
6. Vegeu, a tall d'exemple, la distinció conceptual que fa José Álvarez Junco entre «patriotismo étnico» propi de l'època moderna i identitat nacional o nacionalisme, propis de la contemporània (Álvarez Junco, 2001).

Els resultats de l'anàlisi conceptual d'aquest article disten molt d'aquestes conclusions, que defensen que la nació anterior a l'època contemporània, pel fet d'estar estretament vinculada amb els àmbits ètnic i cultural, mancava de drets politicojurídics, era insignificant des del punt de vista de la política i poc tenia a veure amb les identitats protonacionals anteriors al període liberal. Un exemple d'aquest posicionament el trobem en Xavier Torres (2008: 56-66 i 79-89).

És cert que la nació, en aquelles centúries, no designava el que avui dia entenem per nació, almenys en la condició de detentora teòrica de la sobirania política. I si a això sumem el fet que el concepte no va ser gairebé mai emprat per remetre directament a les grans comunitats d'índole política (regnes, principats, monarquies compostes, imperis i repúbliques), se'ns fa molt complicat —per no dir impossible— l'assimilació de les nacions preliberals a les del període contemporani. Ara bé, això no exclou que sigui un xic exagerat afirmar, com s'ha fet, que les nacions anteriors al nacionalisme s'esgotaven en allò etnogràfic i folkloric propi d'un conjunt de gent particularitzada pel seu idioma o per tòpics sobre el seu suposat caràcter col·lectiu.

El concepte *nació* a la Catalunya dels segles xvi i xvii

La veu *nació* deriva del substantiu llatí *natio*, *-ōnis*, que significava principalment 'naixement' i 'poble' i, al mateix temps, aquest substantiu prové del verb *nascor*, o sigui, 'néixer'.⁷ Aquest concepte posseïa en la Catalunya dels segles xvi i xvii diversos significats que Xavier Torres ha estudiat recercant-los en opuscles, escrits particulars de cavallers, juristes, artesans i pagesos, així com també en la documentació dels dietaris de la Diputació del Principat entre els anys 1539 i 1659. De tot plegat conclou que a Catalunya, igual que en altres latituds, el concepte era d'ús poc freqüent. I no solament entre els camperols i el poble menut de les urbs, sinó també —i encara més significativament— en els escrits particulars de les elits locals i en la documentació generada per les més rellevants institucions catalanes de l'època:

Así, el vocablo resulta ser de muy baja frecuencia relativa, cuando no llamativamente inédito durante largos intervalos, en los dietarios de la Diputación del periodo 1539-1659 [...]; mientras que en las pocas ocasiones en que se menta [46 als DGC segons els càlculs de Torres],⁸ su significado nunca se aleja de la consabida acepción etimológica, ya se trate de naturales o catalanes, ya sean individuos de cualquier otra procedencia, como en el caso, por ejemplo, de un tal Alí, un esclavo «natural de Argel, moro de nación». Por el contrario, cuando se trata de aludir a Cataluña como entidad política (y no sólo a la gente o a la «nación» catalana), la voz *provincia* resulta como se verá, omnipresente (Torres, 2008: 79-80).

7. Per a una explicació de l'evolució semàntica del concepte *nació* en el període baixmedieval, tant per a tot l'Occident com de manera més específica per als territoris catalanòfons, remetem a bibliografia especialitzada, com per exemple: Mas (2005); Rubio (2012); Sabaté (2015).
8. Torres (2008: 81).

Tanmateix, les afirmacions de Xavier Torres es presten a la confusió, ja que les 46 vegades que ell compta el «vocablo» en el període que va de 1539 a 1659 no són totes les vegades en què apareix el concepte *nació* en els dietaris de la Generalitat entre els anys 1539 i 1659. Comptem el concepte 176 vegades sota les formes *nació*, *nacions*, *nación* i *naciones* en aquells cent vint anys,⁹ de les quals només són 46 vegades les que el concepte al·ludeix de forma exclusiva a la nació catalana en els dietaris de la Diputació, sense comptar-ne les aparicions en la documentació que hi és cosida a aquests, atès que, si es computa, la xifra s'eleva —escassament— a 57 aparicions de *la nació catalana*.

Fet aquest aclariment, cal dir que Xavier Torres té tota la raó quan assenyala que el concepte apareix en una molt baixa freqüència, i les 176 aparicions al llarg d'un segle i dues dècades de documentació dels dietaris de la Generalitat així ho demostren.

Tanmateix, en comparar tota la sèrie de dietaris de la Diputació, s'observa clarament com l'ús del concepte augmenta a mesura que avancen les centúries. Així, si entre 1411 i 1600 només consta 14 vegades, en canvi, durant tot el segle XVII el comptem 301 cops i, ja només en els primers tretze anys del segle XVIII, ens apareix en 194 casos.

En el dietari del Consell barceloní sembla que passa quelcom similar, tot i que no ho podem constatar, ja que les xifres d'aparicions són molt més baixes i s'han obtingut a partir de les anàlisis d'Elisabet Mercader, les quals, cronològicament, són molt més restringides que les del professor Torres, concretament: 1576-1585, 1668-1677 i 1701-1705.

En qualsevol cas, sobre les aparicions del concepte *nació* en el *Manual de Novells Ardits* barcelonès i la relació d'aquestes amb Catalunya i els catalans, l'autora afirma que: «Durant els segles XVI i XVII, en les mostres analitzades, dins del *Dietari* mai no es fa servir aquesta veu per a referir-se al conjunt de la població de Catalunya; en canvi sí que s'usa al principi del segle XVIII» (Mercadé, 2007: 284).

Corroborant aquesta afirmació, tot i que exclusivament en relació amb el període 1700-1714, durant el període assenyalat hem trobat en aquest dietari i la seva documentació adjunta el concepte 57 vegades, de les quals quaranta (el 70 % del total) el mot s'empra per fer referència a la nació catalana, és a dir, al conjunt de la població de Catalunya.

Quan Mercadé parla dels significats del concepte *nació*, no solament fa al·lusió a les aparicions dins el dietari del Consell de Cent, sinó que també es basa en altres fonts, cròniques i dietaris personals, sobretot. A partir de totes aquestes, sobre els inicis del segle XVIII considera que la veu *nació* és utilitzada gairebé per tothom, però en cap cas de manera significativa. (Mercadé, 2007: 280). Finalment, explicita:

La veu *nació* fa referència a un conjunt d'homes i dones, naturals de... (en el nostre cas de Catalunya). Aquest grup humà presenta unes característiques comunes: la fidelitat, la prestesa davant el deure, l'honorabilitat, que són tema d'elogi; a

9. Fins i tot hem trobat el concepte escrit amb la forma «neci(o)ns». DGC: vol. VII, 749.

més, els confereix una identitat determinada i, per tant, s'ha de preservar. L'ús d'aquesta veu també ha anat augmentant al llarg del temps (el seu ús al segle XVI és gairebé inexistent, al final del segle XVI es comença a emprar i és habitual entre juristes i membres d'institucions polítiques durant els anys analitzats del segle XVIII). La gent del poble no la fa servir gairebé mai (Mercadé, 2007: 286).

Aquesta apreciació sobre els estrats socials més baixos, que queden fora de l'abast analític d'aquest estudi, ens resulta molt interessant i observem que coincideix amb l'opinió del doctor Torres sobre l'ús infreqüent del concepte entre pagesos, artesans i, àdhuc, cavallers i juristes catalans d'època moderna.

***Nació* als dietaris del Consell de Cent i de la Diputació (1700-1714)**

En els dietaris publicats d'ambdues institucions que abracen aquest període, hem pogut calcular que el total d'aparicions del concepte *nació* és de 251. És un concepte d'ús poc habitual, tot i que cal tenir en compte que és objecte d'un increment exponencial. Entre 1700 i 1714 el seu ús en ambdós dietaris s'aproxima a la concentració de totes les vegades que ha estat emprat en els DGC entre 1411 i 1699: 315 vegades. Del total de 251 repeticions del concepte, hem estudiat detingudament les 194 aparicions que corresponen al període de 1700-1713 amb la següent cronologia:

Taula 1. Elaboració pròpia a partir dels DGC.

Any	Aparicions
1700	7
1701	5
1702	24
1703	24
1704	32
1705	18
1706	17
1707	24
1708	12
1709	4
1710	10
1711	13
1712	4
1713	0
Total	194

De les 194 vegades reflectides a la taula 1, en català comptem 123 aparicions en les formes «nació» (117) i «nacions» (6); en castellà xifrem en 68 vegades

l'aparició del concepte, sota les formes «nación» (58) i «naciones» (10) i, finalment, en llatí observem el concepte tres vegades en les formes d'acusatiu singular: «nationem» (1) i de genitiu també singular «nationis» (2).

En la font del Consell de Cent, el concepte apareix un total de 57 vegades en el període que va de 1700 a 1714. La cronologia en el dietari municipal barceloní s'indica a la taula següent:

Taula 2. Elaboració pròpia a partir dels MNA.

Any	Aparicions
1700	1
1701	0
1702	0
1703	2
1704	9
1705	7
1706	4
1707	1
1708	4
1709	3
1710	5
1711	5
1712	9
1713	4
1714	3
Total	57

D'aquestes 57 aparicions, en català en comptem 38 amb les formes «nació» (37) i «nacions» (1), i en castellà 19, sota les formes «nación» (11) i «naciones» (8).

En conjunt, hem estudiat 251 manifestacions del concepte que presenten la següent cronologia d'aparició:

Taula 3. Elaboració pròpia a partir dels DGC i MNA.

Any	Aparicions
1700	8
1701	5
1702	24
1703	26
1704	41
1705	25
1706	21
1707	25
1708	16
1709	7
1710	15
1711	18
1712	13
1713	4
1714	3
Total	251

La cronologia plasmada en la taula 3 sembla avalar, però només en part, la hipòtesi sobre la relació entre l’augment de l’ús del concepte *nació* i l’apropament del front de guerra al Principat i la seva capital. Com podem observar en la figura 1, el gran creixement dels anys 1703 i 1704 en el dietari de la Diputació —especialment en la documentació annexada consistent en deliberacions, informes, escrits que es trametien els Tres Comuns entre ells— està directament relacionada amb els albiraments de la flota angloholandesa i l’intent de conquesta aliada de Barcelona de l’any 1704. Però en altres moments crítics tant per a la ciutat com per al conjunt de Catalunya, amb els setges barcelonins de 1705, 1706 i 1713-1714 i el país ocupat per un nombre altíssim de tropes foranes, l’ús del concepte disminueix. Curiosament, els dos pics de 1707 i de 1711 també responen, principalment, a afers relacionats amb la conflagració bèl·lica.

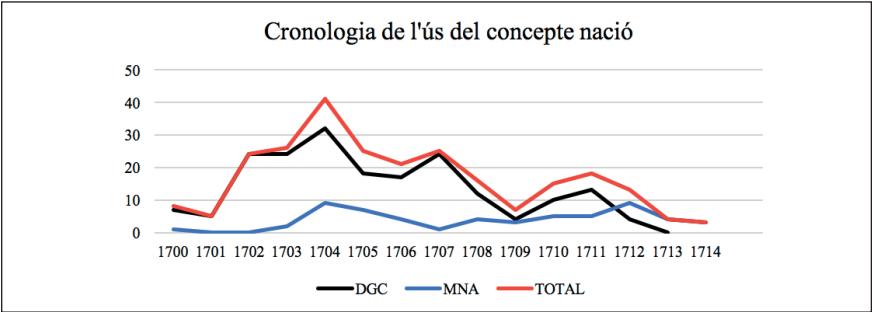

Figura 1. Elaboració pròpia a partir dels DGC i MNA.

La diferència entre ambdues fonts és molt notable: de 251 termes analitzats, 194 (el 77, 29 %)¹⁰ pertanyen al dietari de la Diputació del General, mentre que els 57 que resten (el 22,71 %), al *Manual de Novells Ardots*.

Si ens traslладem ara a l'àmbit semàntic, per començar, cal especificar a quines nacions concretes es referien els autors documentals dels termes que hem examinat en ambdós dietaris. Les apuntem de més esmentades a menys:

- Nació catalana: DGC (94) + MNA (40) = 134
- Nació francesa: DGC (38) + MNA (1) = 39
- Nacions indeterminades: DGC (20) + MNA (10) = 30¹¹
- Nació espanyola: DGC (18) + MNA (1) = 19
- Nació genovesa: DGC (6) = 6
- Nació anglesa: DGC (3) + MNA (1) = 4
- Nació holandesa: DGC (4) = 4
- Nació portuguesa: DGC (2) + MNA (2) = 4
- Nació catalanoaragonesa: DGC (1) + MNA (1) = 2
- Nació napolitana: DGC (2) = 2
- Nació maltesa: DGC (2) = 2
- Nació flamenca: DGC (2) = 2
- Nació mallorquina: DGC (1) = 1
- Nació valenciana: MNA (1) = 1
- Nació castellana: DGC (1) = 1
- Nació gallega: MNA (1) = 1
- Nació italiana: DGC (1) = 1
- Nació alemanya: DGC (1) = 1
- Nació grega: MNA (1) = 1

El primer que cal dir és que, realitzada l'anàlisi semàntica, el resultat de la suma de tots els resultats és de 255 i no pas de 251. Això es deu al fet que, encara que en la documentació només hem trobat 251 vegades el concepte, en quatre ocasions s'al·ludeix de manera indirecta a altres nacions que han de ser sumades al còmput total. Vegem aquests casos:

L'escrivà Lluís Cases anotà en el dietari del Consell de Cent que, el dia 25 de març de 1706, una ambaixada del consistori barceloní visità el comte d'Assumar, l'ambaixador del rei de Portugal a la cort de Carles III d'Àustria, i li indicà que: «en conformitat de la unió de la nació cathalana y portuguesa, la Ciutat sempre estaria prompte al que fora de major servey de dit senyor don Pedro».¹² Un temps

10. Els percentatges estan arrodonits a les centèsimes.

11. Amb *nacions indeterminades* ens referim a les nacions que queden incloses dins aquestes categories: totes les nacions del món, qualsevol nació, diferents nacions, les nacions d'Europa, les nacions estrangeres, les nacions que componen l'exèrcit, etc., sense que siguin especificades.

12. MNA: vol. XXV, 107.

després, el 20 de maig, l'ambaixador portuguès visità la Casa de la Diputació, on, segons la ploma de l'escrivà del General, informà els diputats catalans que el rei de Portugal «desitjave continuar correspondència, que en temps passats haurien tingut las dos naciones cathalana y portuguesa».¹³

El dia 4 de desembre de 1709, un servent del majordom de la reina, el comte de Cardona, entregà una carta al consistori de la Diputació del General amb una còpia del privilegi de concessió, per part del rei Carles al comte, de l'almirallat d'Aragó i la grandesa d'Espanya, en la qual el rei —mitjançant la mà de Ramon de Vilana— diu això:

Aunque en el concepto de Europa ha esculpido la bisarra emulación de mi Corona de Aragón, que anteponiendo mi justa causa a quantos eminentes peligros y ruinas amenesba la Francia, para prevaricarla de tan gloriosa acción proclamó mi real nombre y a mi real persona, por su legítimo rey y señor natural con el incontestable amor hacia mi augusta casa. Hállase esta empenyada a colocar sus naturales en el lugar inmediato de mi estimación y ostentar en lo porvenir la memoria de tan garvoso acuerdo para que la ansia de esta gloria estimule las naciones a abracar las de igual justicia.¹⁴

Sis dies després, el secretari del comte n'entregava una altra còpia al Consell de Cent, la qual fou cosida en el dietari de la institució.¹⁵

En els dos textos sobre l'ambaixador del rei de Portugal podem veure com, malgrat que en els respectius escrits només apareix una vegada el concepte «la unió de la nació cathalana y portuguesa» i «las dos naciones cathalana y portuguesa», s'ateny a dues nacions: la catalana i la portuguesa. Pel que fa a les dues còpies del text sobre el comte de Cardona, el monarca explica que: «mi Corona d'Aragón» el va escollir com a rei i senyor natural tot i l'amenaça de França. Ara, la predita Corona d'Aragó restava «empeñada a colocar sus naturales en el lugar inmediato de mi estimación y ostentar en lo porvenir la memoria de tan garvoso acuerdo, para que la ansia de esta gloria estimule a las naciones a abrazar a las de igual justicia».¹⁶ Així, de manera implícita, el sobirà austríac tractà el conjunt de naturals dels regnes i principat de la Corona d'Aragó com una nació, ja que aquest conjunt de naturals podia ser imitat per les altres nacions en justes accions, com la de decantar-se per la causa austriacista.

Per tant, la quantificació final és de 255 aparicions del concepte *nació*, com veiem en la taula 4:

13. DGC: vol. X, 707.

14. DGC: vol. X, 965-966.

15. MNA: vol. XXVI, 321-322.

16. MNA: vol. XXVI, 321-322.

Taula 4. Elaboració pròpia a partir dels DGC i MNA. Entre parèntesis, les elisions.

Any	Aparicions
1700	8
1701	5
1702	24
1703	26
1704	41
1705	25
1706	21 (+2)
1707	25
1708	16
1709	7 (+2)
1710	15
1711	18
1712	13
1713	4
1714	3
Total	251(255)

La xifra de 255 ens permet concloure que el concepte *nació* és poc emprat en aquestes fonts documentals, si el comparem amb el còmput d'aparicions que presenten en les mateixes fonts durant el mateix període de 1700-1714 altres conceptes de tipus identitari, territorial i politicojurídic, com per exemple: *Espanya* (438) o *pàtria* (388), mentre que *Catalunya* o *principat* consten milers de vegades (Palomo, 2018b).

Exposat això, és necessari atendre dues qüestions fonamentals.

La primera a tenir en compte és amb quin col·lectiu es vincula cada exemple de *nació* (vegeu figura 2).

Quantitativament, del total de 255 aparicions del concepte, sobresurten les mencions a la nació catalana (el 52,55 %), seguides de molt lluny per les mencions a la nació francesa (el 15,29 %) i aquestes, pel conjunt de mencions a nacions indeterminades (l'11,76 %) i per les mencions a la nació espanyola (el 7,45 %).

La resta de nacions aparegudes presenten els següents percentatges: la nació genovesa (el 2,35 %); les nacions portuguesa, holandesa i anglesa (un 1,57 % cadascuna); les nacions catalanoaragonesa, maltesa, napolitana i flamenca (un 0,78 % cadascuna) i les nacions grega, valenciana, mallorquina, italiana, gallega, castellana i alemanya (un 0,39 % cadascuna).

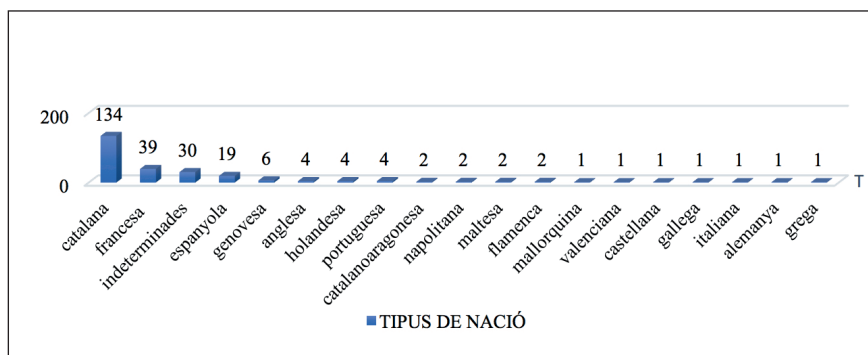

Figura 2. Elaboració pròpia a partir dels DGC i MNA.

La diferència és encara molt més exagerada quan tenim en compte només tres nacions amb les quals es podien identificar els catalans del Principat (figura 3): la catalana, la catalanoaragonesa i l'espanyola. Totes juntes sumen un total de 155 termes (el 60,78 % del total) i, si calculem els percentatges només sobre aquestes 155 aparicions, la nació catalana equival al 86,45 %, la nació espanyola, al 12,26 % i la nació catalanoaragonesa, al darrer 1,29 %.

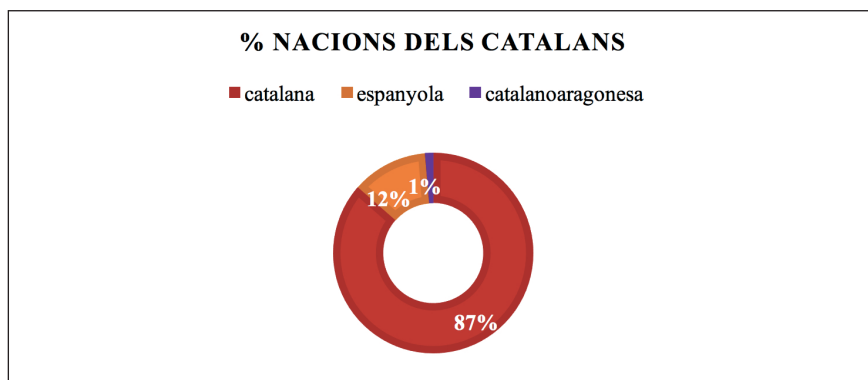

Figura 3. Elaboració pròpia a partir dels DGC i MNA.

La segona qüestió gira la voltant del fet que cal discernir si les nacions de l'Antic Règim podien ser entitats amb connotacions polítiques o no.

Com ja hem explicat en la introducció, cal tenir en compte el posicionament d'una gran part de la historiografia que no considera que el concepte *nació* pugui tenir accepcions relacionades amb l'àmbit de la política durant l'Antic Règim. En aquest sentit, Xavier Torres escriu:

Desde luego, la voz *nación*, en aquellas centurias, no designaba por lo general, una verdadera nación; o por lo menos, una nación tal y como se concibe o se define en

la actualidad. [...] En suma, una identidad gentilicia antes que una verdadera identidad étnica (forzosamente más compleja) o una genuina adscripción político-territorial, al modo de la nación moderna, cuyo rasgo más prominente es el ser fuente o cuando menos marco de los derechos políticos de los sujetos. Ciertamente, el vocablo *nación* se usaba por aquel entonces en más de un sentido o acepción, pero ninguno de ellos revelaba en principio una identidad “protonacional” o siquiera políticamente significativa [...] Las “naciones” de la Europa moderna, así como su estudio y conocimiento, podían suscitar un cierto interés, incluso político, pero nunca alcanzaron el estatuto de verdaderas entidades o cuerpos políticos, susceptibles, a su vez, de convertirse en fuente o marco de derechos políticos, al modo de las naciones contemporáneas. Dicho de otro modo: en la Europa del Antiguo Régimen la nación “cultural” no llevaba necesariamente a la nación “política”; ni se identificaba propiamente con ella, sino más bien todo lo contrario, dado que aquella se agotaba, por lo general, en la mera etnografía, cuando no en el simple folclore. Tanto para los tratadistas europeos desde Bodin o Montaigne hasta Montesquieu, como para los viajeros de cualquier condición, las “naciones” de la Europa moderna seguían siendo, más que nada, un conjunto peculiar de gente; y que se definía o singularizaba no tanto en términos lingüísticos como *humorísticos*. [...] Algunos diccionarios franceses de finales del siglo xvii anunciaban ya la futura semántica del vocablo, al asimilar la “nation” a un “état” o a un “conjunto de habitantes de un mismo Estado o país que viven bajo unas mismas leyes y se sirven de una misma lengua”. Pero, por lo general, otros términos, tales como *provincia*, *tierra*, *patria*, *reino* o simplemente, el corónimo local correspondiente, podían designar de manera mucho más precisa aquel espacio. (Torres, 2008: 56-66).

Dispensin els lectors la llargària de la citació, però resulta fructífer reproduir-la a fi de reflexionar-hi.

Considerem encertat Xavier Torres quan diu que la *nació* en aquelles centúries no designava el que avui dia entenem per *nació*, almenys com a globalitat del poble que manté teòricament la sobirania política. Durant l'Antic Règim la sobirania no pertanyia a les nacions sinó als monarques. I fins i tot allà on excepcionalment existia algun cas de parlament sobirà com, per exemple, els Estats Generals de la República de les Províncies Unides dels Països Baixos, la sobirania tampoc no era de la globalitat del poble, sinó de les oligàrquiques elits socials representades estamentalment en els mencionats parlaments. Això sumat a la poca freqüència documental del terme *nació* en els segles xiii-xviii, així com també al fet que el concepte *nació* fou molt poc emprat per remetre directament al nom i a la cosa pública dels regnes, principats, monarquies compostes, imperis i repúbliques, fa impossible que identifiquem les nacions de l'Antic Règim amb les nacions —sobretot en el sentit d'estats-nació— dels segles xix-xxi. Ara bé, això no exclou, com ja hem indicat més amunt, que sigui una mica exagerat afirmar —com ho fa Xavier Torres— que les nacions anteriors del nacionalisme s'esgotaven, en general, en la mera etnografia o en el simple folclore d'un conjunt peculiar de gent singularitzada pel seu idioma o pels seus tòpics humorals.

Es poden trobar amb facilitat nombrosos exemples en què les nacions, al llarg de les centúries baixmedievales i modernes, es conformen per col·lectius singularitzats per quelcom polític o geopolític com: ser fidel a un sobirà, tenir enemics, o

conformar comunitats polítiques sotmeses a un mateix codi legal que —tot i que, evidentment, es basava en el privilegi i no en la igualtat universal davant de la justícia— podia esdevenir un element polític i identitari pel manteniment del qual les nacions podien lluitar.

De fet, com descobrirem a continuació, els resultats de l'anàlisi conceptual d'aquest estudi sobre el grup social dirigent català d'inicis del segle XVIII i la veu *nació* disten molt de la visió historiogràfica d'un absolut predomini semàntic merament gentilici, humoral i cultural, amb unes nacions que, poc o gens, tenen relació amb allò polític, ja que —com exposa el medievalista Rubio Vela— la nació podia apuntar a una societat de trets singulars, vinculada a un territori i políticament organitzada (Rubio, 2012: vol. 1, 45).

En examinar les 255 al·lusions a la nació, hem discriminat entre aquelles que tenen caràcter gentilici, que assenyalen la procedència de les persones, o bé les classifica segons patrons etnoculturals, i aquelles nacions que tenen aspiracions polítiques o de dur a terme accions polítiques com mantenir-se fidels al seu príncep i lluitar per la seva causa, defensar la seva terra dels invasors, aliar-se amb altres nacions, etc.

El resultat és que el concepte *nació* apareix 115 vegades (el 45,1 %) entre 1700 i 1714 amb connotacions polítiques, una xifra massa elevada com per poder ignorar-la.

També resulta molt rellevant, com es mostra a la figura 4, que del total de 115 nacions polítiques, dos casos al·ludeixin a nacions de col·lectiu indefinit (1,74 %); dos casos més, a la nació portuguesa (1,74 %); dos més, a la nació espanyola (1,74 %); dos més, a la nació catalanoaragonesa (1,74 %); tres casos, a la nació francesa (2,61%) i els 104 restants, a la nació catalana (90,43%).

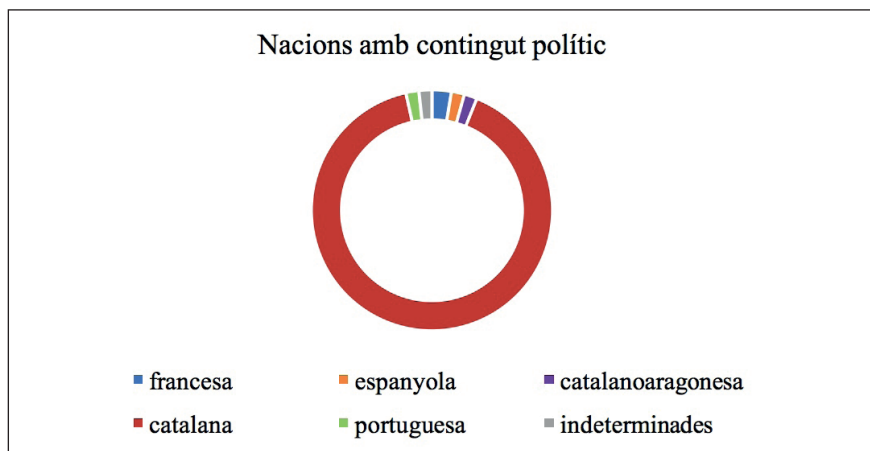

Figura 4. Elaboració pròpia a partir dels DGC i MNA.

Exposat això, focalitzem la nostra atenció a analitzar la semàntica de les tres nacions en què es podien enquadrar els habitants del Principat.

La nació catalana

D'una banda, un significat identificava els habitants del Principat com una *nació catalana* perquè estaven caracteritzats per una sèrie de tòpics etnoculturals (catalanoparlants, bons cristians i molt catòlics, per esmentar-ne alguns) o caracterològics i humorals (valents, ferotges, treballadors, etc.) produïts o, més aviat, justificats pel clima, la geografia o la voluntat de Déu.

Això feia, per exemple, que el caràcter de la nació pogués ser observat per forans fins al punt d'arribar a estimar-la, o que el conjunt de la nació pogués sentir-se orgullós d'un membre pel seu fervor religiós, com ens mostra la documentació del consell barceloní fins a 5 vegades. Vegem-ne un parell d'exemples:

El 1711, el marquès de Trivié s'acomiada dels consellers indicant-los que s'ha hostatjat a la ciutat comtal durant quatre anys i dos mesos «en cuyo discurso el conocimiento del carácter de la Nación, formado de los mejores principios físicos y morales que en cualquiera otra se puedan observar, me ha inspirado una verdadera estimación»¹⁷ que conservaria per sempre, mentre que el 1712, la màrtir santa Eulàlia és considerada pels consellers com a filla i «honrra de tota la Nació».¹⁸

D'altra banda, un altre significat identifica la gent del Principat com un col·lectiu d'individus organitzats políticament i caracteritzats pel gaudi d'una sèrie de drets, privilegis i llibertats que els eren propis com a catalans.

En aquest sentit, la nació catalana era una entitat capaç de dur a terme accions polítiques, com per exemple, ser representada per una assemblea parlamentària, mantenir-se fidel al seu príncep i lluitar per seva la causa, defensar el Principat dels invasors, aliar-se amb altres nacions, lluitar per la salvaguarda, la recuperació i l'augment dels seus drets i privilegis col·lectius, i la seva sort anava de bracet amb la del bé públic. En contemplem un exemple en l'opuscle *Lealtad Catalana* de 1714:

Sólo las resoluciones que se toman en Cortes de un Reino, o Provincias, son las que se atribuyen a la Nación, y por ellas se merece aquella el crédito, o descrédito, a diferencia de las resoluciones particulares que éstas, o acreditan, o afrentan, un Territorio, o una Familia, pero no la Nación, que sólo se representa en sus Braços unidos. Toda la nación catalana, junta en los Braços, resolvió el defenderse por el Rey en cuyo dominio estaba (Albareda, ed. 2011: 172).

Per consegüent, en les fonts documentals que analitzem, de les 134 vegades que el terme *nació* parla dels habitants del Principat, en 104 d'aquestes (el 77,61%) el concepte ens remet als catalans com una comunitat política.

Així, els compiladors de les constitucions catalanes poden recordar que, l'any 1704, després d'una breu pau entre els reis Catòlic i Cristianíssim:

17. MNA: vol. XXVII, 200.

18. MNA: vol. XXVIII, 151.

tornà la guerra [l'] any 1689 que-s proseguí fins lo de 1697, fonch molt gran en est temps lo valor dels soldats y la constància, ànimo y resolució dels naturals en todas las ocasiones se oferiren, y més en particular en las del recobro de Camprodon, Castellfollit y siti de Barcelona, del qual quedà la nació catalana tant gloriosa com an publicat las demás de Europa.¹⁹

Observem com la gloria de la nació va lligada a les victòries militars dels catalans enfront dels francesos.

L'escrivà Cases transcriu una carta el 19 d'octubre de 1705, en la qual el generalíssim anglès lord Peterborough explica als consellers que li ha estat encomanat per la reina d'Anglaterra intercedir per Barcelona i els catalans davant Carles d'Àustria, amb la finalitat que aquest s'inclinés tant a «mantener y conservar a esta Ciudad y catalana nación, no sólo aquella continuación de privilegios con que hasta ahora se havia visto honrrada» com a «suplicarle se dignara de añadir a ella muchos de nuevos».²⁰

El 12 de novembre del mateix any, l'escrivà cus al dietari una carta. Era del Braç Militar català adreçada al Consell de Cent i indicava que les institucions s'havien de preparar legalment per propugnar les lleis del Principat en les properes Corts, cosa que anirà en «major servey de sa magestat, conservació dels privilegis y prerogativas del Principat y crèdit de la nació catalana».²¹

El 27 d'agost de 1707, és cosida una carta del govern de Barcelona al rei on li recorden que, per llei, un natural del Principat té dret a ocupar una plaça en el Consell Reial de Mallorca, i li reclamen que, havent quedat dues vacants, ha «provehít vostra magestat a subjectes que no són catalans, lo que apar cedir en notable perjudici del lustre de la Nació Cathalana».²²

El 2 de juliol de 1711, es cus una carta adreçada als consellers de part del general britànic duc d'Argyll, escrita en català, on indica que volia «posar en notícia del consistori las memòrias y gran estimació en que estava la reyna de la Gran Bretanya de que la nació catalana se hagués singularittat y esmerat tant en servey y obediencia del senyor Carles tercer».²³

Uns dies després, la Diputació expressa a l'emperadriu el seu temor del fet que sigui concertada una pau a Utrech i queda:

sens llibertat Cathalunya ab lo derramament de sanch y avers infructíferos, y lo que és més, mal-lograda la constitució primera establerta en la Cort General de 1706 en que se declara ab singular valor y gloria de la Nació catalana (no obstant de ser molt serca de esta Capital los dos exhercits del duch de Anjou), competir tota la monarquía al senyor Carles tercer, nostre adorat monarca, ab exclusió de la casa de Fransa, faltant-se al mateix temps al jurament prestat.²⁴

19. DGC: vol. X, 1741.

20. MNA: vol. XXV, 60.

21. MNA: vol. XXV, 231.

22. MNA: vol. XXVI, 194.

23. MNA: vol. XXVII, 187.

24. MNA: vol. XXVIII, 165.

El 17 de juny de 1713, els Tres Comuns supliquen a l'almirall britànic Jennings que intercedeixi per ajudar-los a mantenir els privilegis del Principat, que eren «lo més preciós y apreciable de tota la Nació catalana, que ab tanta gloria a sabut en tot temps merexer».²⁵

El 26 de febrer de 1714, és cosida per l'escrivà racional una carta, on els comuns demanen diligència al governador de Catalunya, Pere de Torrelles i Sentmenat, a l'hora d'administrar justícia contra els qui havien comès el crim de «tractar secretament ab lo enemich, conduint-se avisos y correspondèncias tant perniciosas al bé públich y a la conveniència de la Nació, com la gran prudència de vostra senyoria sabra comprendre».²⁶

La nació catalanoaragonesa

En el cas de la Corona d'Aragó, hem de dir que, des de mitjan segle XIV i sota l'aspiració unificadora del rei d'Aragó, apareix en la documentació una nació catalanoaragonesa que no es refereix a tot el conjunt dels súbdits cristians del rei d'Aragó, sinó únicament als ibèrics i balears. Aquesta, que s'anomena amb expressions com «nació del rei d'Aragó» o «nació aragonesa, valenciana i catalana» o bé simplement «nació catalana» —puix que, per raons de demografia, llengua, i moviments comercials internacionals, els súbdits de la Corona d'Aragó eren majorment coneguts com a catalans—, adquirí ràpidament un notable sentit polític, car podia realitzar accions com ser fidel a un sobirà o dinastia, lluitar contra enemics o relacionar-se amicalment amb altres nacions. Tanmateix, tot i que tingué un ús destacable en els segles XIV i XV, la utilització de la «nació del rei d'Aragó» —o de l'accepció equivalent de «nació catalana»— decaigué en els segles XVI i XVII, tant perquè els reis deixaren de fomentar aquesta nació com perquè els diversos regnes i principat catalanoaragonesos s'anaren distanciant entre ells, ja fos per inèrcia pròpia o induïda des de la cort de Madrid (Simon, 2005: 148-154, i Palomo, 2018b: 62-459).

Dit això, si anem a la documentació del XVIII, observem l'exemple de la nació catalanoaragonesa dues vegades (dues còpies d'un mateix document).²⁷ Com hem exposat més amunt, trobem de bell nou aquest significat dels segles XIV i XV, quan el rei Carles III d'Àustria tracta de manera implícita el conjunt d'habitants dels regnes de la Corona d'Aragó com una nació, ja que pot ser imitada en justes accions, com la de decantar-se per la causa austriacista, per altres nacions.

La nació espanyola

Pel que fa a l'ús de l'expressió «nació espanyola», cal dir que entre el segle XV i inicis del XVIII s'han identificat diversos significats del sintagma que coexistiren amb d'altres nacions hispanes com l'aragonesa, la navarresa, la valenciana,

25. MNA: vol. XXVIII, 243.

26. MNA: vol. XXVIII, 125.

27. DGC: vol. X, 966 i MNA: vol. XXVI, 321-322.

la castellana, la portuguesa o la catalana que hem estat estudiant. Un de geogràfic, que s'emprava per referir-se normalment als oriünds de la terra d'Espanya, és a dir, als originaris de la península Ibèrica i, habitualment, de les illes adjacents a aquesta. I un de polític, que identificava com a membres de la «nació espanyola» el conjunt de súbdits, ibèrics o no, dels sobirans cristians hispans, ja fossin quatre reis a inicis del segle xv o un únic monarca a inicis del segle xvii. A més a més, fou en aquesta mateixa centúria quan, en consonància amb un ideal uniformador i castellanista de l'elit dirigent de la cort de Madrid, aparegué mitjançant personatges com el comte-duc d'Olivares un nou significat de nació espanyola (Simon, 2005 i Ballester, 2010). Aquesta, com aquella nació catalanoaragonesa fomentada pels reis d'Aragó del segle xiv, cercava la unitat identitària entre els súbdits peninsulars, balears i pitiüencs, però també aspirava a la unificació del cor de la monarquia, els regnes d'Espanya, a partir de Castella. Aquesta nació espanyola era conformada, per tant, només pels súbdits ibèrics i de les illes adjacents a Espanya de l'*hispaniarum rex*, de la qual quedaven exclosos els portuguesos després de la seva desvinculació exitosa del domini de Felip IV d'Àustria, puix que ja no romanien sota la sobirania de la Catòlica Majestat.

Vegem-ne algunes mostres de les dinou aparicions d'aquesta nació en la documentació:

El 1704 els compiladors de les constitucions catalanes narren com el seu rei «Phelip V de Castella y 4 de Aragó» organitzà i dirigí un:

gran exèrcit que trobant-se aquest any de 1704 dins lo regne de Portugal gosà nou lustre ab la presència de tants [sic] animós y valerós rey, que infundint mayor valor a las armas espanyolas se espera logaran ab lo favor de Déu molts felices y pròsperos [resultats?] per a mayor glòria sua y honra de la nació espanyola.²⁸

Per tant, la nació espanyola —o sigui, els súbdits del rei Catòlic— es veurà honorada per un fet clarament polític: la victòria borbònica sobre els enemics austriacistes en el front portuguès. En casos com aquest, allò que resulta més complex és destriar si amb aquesta «nació espanyola» es fa referència solament als súbdits ibèrics, balears i canaris de Felip V o a tots els seus súbdits, incloent itàlics, borgonyons, flamencs, etc.

El 20 de desembre de 1712, es cus al dietari una missiva dels Tres Comuns a l'emperador en què li demanen que, malgrat la retirada de les forces de la Gran Bretanya, el Sacre Romà Imperi continuï la guerra contra els Borbó. En el segon paràgraf, li recorden que els seus invictes predecessors sempre han mantingut i exaltat l'Imperi i que:

A esta felicitat ha contribuït Espanya, ditxosament affavorida ab lo legítim domini dels antecessors de la augustíssima casa de Austria, y agermanada ab lo Imperi en suau correspondencia per lo discurs de centúrias, divent-los la Nació espanyola los majors timbres. Y si est continent (que figura lo cos de la monarquia), per sa

28. DGC: vol. X, 1742. Els claudàtors són nostres.

irreparable desgràcia restava en domini del sereníssim duch de Anjou quedaria lo Imperi destituhit de esta antigua unió, convertint-se en oposició a la augustíssima casa de vostra cesàrea magestat los regnes que sempre han blazonat ésser sos lleals vassalls y constants aliats de l'Imperi.²⁹

Com podem veure, parla d'Espanya en sentit geogràfic, car és el continent on figura el cos o part principal de la Monarquia Hispànica, mentre que la locució «nació espanyola» equival clarament només als súbdits ibèrics del Rei Catòlic, els quals han tingut l'honor d'ésser governats per dos reis de la Casa d'Àustria, Carles I i Carles III, que després d'esdevenir reis de Castella i Aragó se cenyiren la corona imperial germànica com a emperadors Carles V i Carles VI, respectivament.

En qualsevol cas, aquest no és pas el sentit més habitual de «nació espanyola» en els dietaris, ja que el 89,47 % de les vegades hi apareix al·ludint a la totalitat dels súbdits —ibèrics i no ibèrics— del Rei Catòlic a través de l'expressió «cònsol de la nació espanyola»,³⁰ en què s'al·ludeix a l'agent diplomàtic designat per la Corona espanyola per defensar en alguna capital estrangera els seus interessos comercials juntament amb els dels seus súbdits esmentats com a «nació espanyola».

El darrer cas en què apareix *nació* relacionat amb quelcom espanyol és de 1712, quan la Diputació fa una «aprehenció en un sastre Victorio del Vale de nació espanyol, trobat en lo carrer de Sant Pere més baix»,³¹ home probablement natural dels dominis castellanolleonesos (que incloïen bascos i gallecs) o navarresos de la Corona de Castella, si ens hem de guiar, d'una banda, pel fet que en les requises fetes per la Diputació a catalans, d'aquests no s'especificava pas la seva nació en els dietaris, sinó de quina vila o ciutat de Catalunya eren originaris, i això si es feia alguna especificació, cosa que no sempre succeïa. I, d'altra banda, per aquell inveterat costum català —no pas mancat de contradiccions— d'assimilar allò castellà i allò espanyol,³² amb la qual cosa podem descartar, en principi, que el sastre fos valencià, aragonès, eivissenc, mallorquí o menorquí.

Per tant, del conjunt de dinou aparicions de la nació espanyola, només hi ha dos casos amb contingut polític, els dos primers exemples que hem mostrat en què la nació espanyola és honrada per una previsible victòria militar o per haver estat governada per emperadors germànics de l'austríaca estirp.

En canvi, el cas del sastre té un evident caràcter gentilici, i els setze restants que parlen dels cònsols de la nació espanyola, no contenen cap element políticament remarcable, puix que en els de temàtica consular el paper de la nació espanyola és absolutament passiu i constitueix només una etiqueta de denominació d'origen dels representants comercials designats pel Rei Catòlic. De la mateixa manera, tampoc no trobem significat polític a la resta de nacions (francesa, holandesa, alemanya) que apareixen lligades al càrrec de cònsol.³³

29. MNA: vol. XXVIII, 179.

30. DGC: vol. X, 215. Vegeu els altres setze exemples en el mateix volum: 215, 774, 1195, 1465, 1514 i 2090.

31. DGC: vol. X, 1238.

32. Sobre aquesta consuetud consultiu: Palomo, 2018b: 231-238.

33. Vegeu-ne un exemple de cadascuna a DGC: vol. X, 567, 1520 i 1996.

Conclusions i tendències del concepte

Realitzada aquesta anàlisi a partir de la documentació del Consell de Cent barceloní i de la Diputació del General catalana (dietaris més documents cosits) del període que va de gener de 1700 a setembre de 1714, posem en relleu les dades que mostren les 251 aparicions del concepte *nació*, 255 amb els dos casos elidits.

De les 255, en 115 vegades (45,1 % del total) el concepte presenta significats identificats o relacionats amb allò polític, mentre que en les 140 restants (54,9 % del total), amb un sentit relacionat amb el lloc de naixement, el caràcter o humor i la cultura.

Del total d'aparicions, més de la meitat (134 vegades, un 52,55 %) al·ludeixen a la nació catalana, mentre que la presència de les altres dues nacions (la catalanoaragonesa i l'espanyola), de les quals també es consideren part els habitants del Principat, és molt menor. La nació espanyola consta 19 vegades (un 7,45 %) i l'aparició —implícita i indirecta— de la nació catalanoaragonesa només 2 vegades (un 0,78 %) és testimonial. Pel que fa a les 100 aparicions que resten (un 39,22 %), fan referència a altres nacions de manera genèrica (les nacions d'Europa, del món...) o específica (genovesa, portuguesa, etc.), destacadament entre les darreres la francesa, amb 39 aparicions, el 15,29 % del total.

D'aquí hem destriat les següents tendències:

1) El concepte *nació*, entre ambdues fonts, apareix 255 vegades en catorze anys. En contrast amb altres conceptes presents en les mateixes fonts documentals (*Principat, pàtria, Catalunya, Espanya*), certifiquem que era un concepte poc utilitzat, però molt més profús al dietari de la Diputació que no pas al del consistori barceloní. Amb tot, cal tenir en compte que és un concepte que no para de créixer en ús. En la font documental de la Diputació queda contrastat que, a inicis del segle XVIII, s'empra proporcionalment molt més que al llarg del segle XVII, i en el segle XVII s'utilitza molt més que en els segles XV i XVI.

2) Tenint en compte la continuïtat semàntica entre les aparicions en els dietaris i en la documentació cosida a ells, les tendències del concepte es poden identificar com a pròpies de tota l'elit dirigent del Principat, i no pas com a particulars dels quatre escriptors racionals.

3) Gairebé la meitat de vegades que s'empra *nació*, el 45,1 %, es fa en relació amb l'àmbit polític. En les nostres fonts, per tant, *nació* resta lluny de ser un concepte eminentment apolític, com part de la historiografia ha defensat pels temps preliberals, encara que, evidentment, els significats polítics presents en la documentació són propis del món de l'Antic Règim.

4) El 60 % de les vegades que apareix el concepte fa referència a alguna de les nacions amb què es poden identificar els catalans del Principat, però les diferències entre elles són notabilíssimes: d'aquest 60 %, la nació catalana representa 87 parts, la nació espanyola 12 parts i la nació catalanoaragonesa només una part i indirecta.

5) La majoria d'aparicions del concepte, gairebé el 53 % del total d'ambdues fonts, es refereixen a la *nació catalana*, la qual acostuma a anar associada a

l'àmbit polític (més del 77 % de les aparicions de la *nació catalana* i més del 90% de les vegades que el concepte *nació* posseeix un sentit polític) a través d'aspectes com ara la fidelitat al rei que consideren legítim, la defensa de la legalitat catalana o de la cura del bon estat de la cosa pública del principat de Catalunya.

6) Les altres nacions amb les quals es poden identificar els catalans (nació de la Corona d'Aragó i nació espanyola) apareixen molt escassament. La catalanoaragonesa no arribà a l'u per cent, tot i que el seu significat és polític les dues vegades indirectes en què apareix, mentre que, si bé l'espanyola apareix més (el 7,45 % del total), el seu grau de politització és baix, ja que el concepte només apareix polititzat en dues de les dinou vegades que aquesta nació resta anotada en la documentació.

7) Són majoritaris els significats apolítics de *nació* quan es parla de la nació espanyola o quan es tracta de les nacions estrangeres específiques. També és apolític el concepte quan s'esmenten, de manera genèrica, els diferents pobles (*nacions*) que formen part d'un exèrcit, que poblen Europa, que són estrangeres (sense més especificacions) o conformen tot el gènere humà.

Referències bibliogràfiques

- AUTORS DIVERSOS (1892-1975). *Manual de novells ardots vulgarment apellat Dietari del Antich Consell*. 28 vols., Barcelona: Ayuntamiento de Barcelona.
- ALBAREDA, J. (2007). «Pròleg: La Generalitat entre 1701 i 1714». A: SANS I TRAVÉ, J. M. (dir.), (1994-2007), *Dietaris de la Generalitat de Catalunya*. Vol. X, Barcelona: Generalitat de Catalunya, 9-35.
- (ed.). (2011). *Escrips polítics del segle XVIII*. Tom V: *Escrips del moment republicà de 1713-1714*. Vic: Eumo.
- ÁLVAREZ JUNCO, J. (2001). *Mater Dolorosa. La idea de España en el siglo XIX*. Madrid: Taurus.
- AMELANG, J. (1986). *La Formación de una clase dirigente: Barcelona: 1490-1714*. Barcelona: Ariel.
- BALLESTER, M. (2010). *La identidad española en la Edad Moderna (1556-1665). Discursos, símbolos y mitos*. Madrid: Tecnos.
- BENIGNO, F. (2013). *Las palabras del tiempo. Un ideario para pensar históricamente*. Madrid: Cátedra.
- FERNÁNDEZ SEBASTIÁN, J. (dir.). (2009-2014). *Diccionario político y social del mundo iberoamericano*. 11 vols. Madrid: Fundación Carolina-Centro de Estudios Políticos y Constitucionales.
- (dir.) (2012-2017). *Ariadna histórica. Lenguajes, conceptos, metáforas*, 1-6.
- FERNÁNDEZ SEBASTIÁN, J.; SUÁREZ, C. (2015). *La subversión del orden por la palabra. Tiempo, espacio e identidad en la crisis del mundo ibérico, siglos XVIII-XIX*. Bilbao: Universidad del País Vasco.
- FERNÁNDEZ TERRICABRAS, I. (2015). «Catòlics i catalans: la religió en la identitat catalana als segles XVI i XVII». A: SABATÉ, F. (dir.). *Anàlisi històrica de la identitat catalana*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, 67-75.
- GIL, X. (2010). *Tiempo de política. Perspectivas historiográficas sobre la Europa moderna*. Barcelona: Publicacions i edicions de la Universitat de Barcelona.

- GRAU, M. (1987). «Feliu de la Peña, una visió actual de Catalunya com a país». *Pedralbes: Revista d'Història Moderna*, 7, 125-145.
- IGLESIA, A. (1983). «Pau Claris y la soberanía nacional catalana. Notas». *Actas del IV Symposium de Historia de la Administración*. Madrid: Instituto Nacional de la Administración Pública, 401-450.
- JANÉ, O. (2006). *Catalunya i França al segle XVII: identitats, contraidentitats i ideologies a l'època moderna: 1640-1700*. Barcelona: Afers.
- (2014). «Identitat personal i identitats col·lectives en els escrits personals catalans d'època moderna (segles XVI-XVII)». *Afers: fulls de recerca i pensament*, 77, 87-108.
- (2015). «França i la formació d'identitats polítiques i socials a la Catalunya del segle XVII». A: SABATÉ, F. (dir.). *Anàlisi històrica de la identitat catalana*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, 77-82.
- JANÉ, O.; POUIJADE, P. (coord.). (2015). *Memòria personal. Construcció i projecció en primera persona a l'època moderna*. Madrid: Casa de Velázquez.
- KOSSELLECK, R. (2004). «Historia de los conceptos y conceptos de historia». *Ayer*, 53, 27-45.
- (2012). *Historias de conceptos. Estudios sobre semántica y pragmática del lenguaje político y social*. Madrid: Trotta (l'edició original pòstuma en alemany: 2006).
- MAS, A. (2005). *Esclaus i catalans. Esclavitud i segregació a Mallorca durant els segles XIV i XV*. Palma: Lleonard Muntaner.
- MERCADÉ, E. (2007). «Una aproximació a la idea de Catalunya a partir de l'anàlisi del vocabulari polític emprat per anomenar-la 1701-1702 i 1705-1706». A: MORALES, M., et al. (coord.). *L'Aposta Catalana a la Guerra de Successió (1705-1707)*. Barcelona: Generalitat de Catalunya, 275-288.
- PALOMO, C. (2015). «La identitat nacional catalana al segle XVIII. La guerra de Successió i el règim borbònic». A: SABATÉ, F. (dir.). *Anàlisi històrica de la identitat catalana*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, 83-100.
- (2018a). «Nació, pàtria, província i terra. Conceptes del vocabulari polític i patriòtic en el Dietari de l'Antich Consell Barceloní durant la Guerra de Successió (1705-1714)». *Ciutat, monarquia i formacions estatals, segles XIII-XVII. XIV Congrés d'Història de Barcelona, 2015. Comunicacions*. Barcelona: Ajuntament de Barcelona, 215-229.
- (2018b). *Identitat i vocabulari polítics a Catalunya durant la Guerra de Successió*. Tesi doctoral, Bellaterra: Universitat Autònoma de Barcelona.
- (2019a). «Denominaciones históricas de la Corona de Aragón. Balance crítico e historiográfico». *eHumanista/IVITRA*, 16, 160-180.
- (2019b). «Una comparativa dels conceptes *Espanya* i *Catalunya* a inicis del segle XVIII: El seu ús en els dietaris institucionals de Barcelona i del General de Catalunya». *SCRIPTA, Revista Internacional de Literatura i Cultura Medieval i Moderna*, 14, 83-107.
- RABASA, E. (2011). «La Escuela de Cambridge: historia del pensamiento político. Una búsqueda metodológica». *EN-CLAVES del pensamiento*, 9, 157-180.
- RUBIO, A. (2012). *El patriciat i la nació. Sobre el particularisme dels valencians en els segles XIV i XV*. 2 vols. Castelló-Barcelona: Fundació Germà Colón Domènech i Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- SANS I TRAVÉ, J. M. (dir.). (1994-2007). *Dietaris de la Generalitat de Catalunya*. 10 vols., Barcelona: Generalitat de Catalunya.
- SABATÉ, F. (2015). «L'origen medieval de la identitat catalana». A: SABATÉ, F. (dir.). *Anàlisi històrica de la identitat catalana*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, 19-47.
- SIMON I TARRÈS, A. (1999). *Els orígens ideològics de la Revolució catalana de 1640*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.

- SIMON I TARRÈS, A. (2005). *Construccions polítiques i identitats nacionals. Catalunya i els orígens de l'Estat modern espanyol*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- (2011). *Del 1640 al 1705. L'autogovern de Catalunya i la classe dirigent catalana en el joc de la política internacional europea*. València: Universitat de València; Barcelona: Institut d'Estudis Catalans.
- (2016a). *La Bíblia en el pensament polític català i hispànic de l'època de la raó d'estat*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- (2016b). *Llengua i política a la Catalunya del segle XVII. Alexandre Ros i Gomar (1604-1656)*. Afers: Catarroja-Barcelona.
- TORRES, X. (2008). *Naciones sin nacionalismo: Cataluña en la monarquía hispánica, siglos XVI-XVII*. València: Universitat de València.

